

Η Ισχύς του Χρήματος: Χρέος και Εγκλεισμός

George Caffentzis

Ό,τι αρχικά εμφανίστηκε ως μέσον προώθησης της παραγωγής (δηλαδή, το χρήμα) καθίσταται μια σχέση ξένη προς τους παραγωγούς. Καθώς οι παραγωγοί εξαρτώνται όλο και περισσότερο από την ανταλλαγή, φαίνεται ότι η ανταλλαγή γίνεται όλο και λιγότερο εξαρτημένη από αυτούς και το χάσμα μεταξύ του προϊόντος ως τέτοιου και του προϊόντος ως αξίας ανταλλαγής φαίνεται να διευρύνεται. Το χρήμα δεν παράγει τέτοιες αντιθέσεις και αντιφάσεις· αλλά, μάλλον, είναι αυτές οι αντιφάσεις και αντιθέσεις που παράγουν την φαινομενικά ανυπέρβλητη ισχύ του χρήματος.

--Karl Marx, Σημειωματάριο 1 (1857)

Ερώτηση: Γιατί το Δ.Ν.Τ. και η Παγκόσμια Τράπεζα, που είναι απλώς μεγαλοποιημένες τράπεζες που δανείζουν χρήμα, χρεώνουν τόκους και εμπλέκονται στην χειραγώγηση του ξένου συναλλάγματος, έχουν τέτοιες “ανυπέρβλητες” δυνάμεις, όπως ισχυρίζεσαι;

Απάντηση: Η άποψή μου είναι η εξής: Το Δ.Ν.Τ. και η Π.Τ. είναι οι συντονιστές της ροής του χρήματος, της αποπληρωμής των χρεών και του καθορισμού της κλίμακας των τόκων μεταξύ των κρατών. Χρήμα, χρέος και τόκος είναι ουσιώδη για την επιβίωση ή τον αφανισμό των σημερινών κυβερνήσεων. Για τον λόγο αυτό Π.Τ. και Δ.Ν.Τ. διαθέτουν τεράστια δύναμη.

Η προηγούμενη ενότητα δείχνει πώς η Π.Τ. και το Δ.Ν.Τ. έγιναν οι παγκόσμιοι μηχανικοί του χρήματος, αλλά τί γίνεται με την δεύτερη προϋπόθεση της άποψής μου; Γιατί το χρήμα είναι τόσο σημαντικό; Κατά μια έννοια, είναι ολοφάνερο: απλώς, προσπαθήστε να ζήσετε χωρίς αυτό! Ο λόγος, όμως, αυτής της σαφήνειας δεν είναι φανερός. Στην μεγαλύτερη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας το χρήμα είτε δεν υπήρχε (χονδρικά, πριν τον έβδομο π.Χ. Αιώνα) ή ήταν περιθωριακής σπουδαιότητας για τους περισσότερους ανθρώπους στον πλανήτη (μέχρι περίπου τον δέκατο ένατο αιώνα μ.Χ.). Γιατί το χρήμα είναι τόσο σημαντικό;

Πολλοί οικονομολόγοι λένε μια ωραία ιστορία γεμάτη λογική για το χρήμα, για να εξηγήσουν γιατί αυτό είναι αναντικατάστατο για την έλλογη κοινωνική ζωή. Για ακούστε:

Το χρήμα καθίσταται ζωτικό μόνο σε κοινωνίες όπου η αγορά και η πώληση (ανταλλαγή εμπορευμάτων) επιδρά σε κάθε όψη της ζωής. Η απλή ανταλλαγή (ή τράμπα) εμπορευμάτων έχει μια γνωστή αδυναμία: κάποιος θέλει να ανταλλάξει το Α για το Β, αλλά πιθανόν ουδείς που κατέχει το Β θέλει να το ανταλλάξει με το Α. Αυτή η απουσία σύμπτωσης επιθυμιών (η οποία καθαντή προϋποθέτει ότι οι άνθρωποι που παράγουν το Α δεν επικοινωνούν με ή δεν είναι εχθρικοί προς τις επιθυμίες εκείνων που παράγουν το Β) συχνά εκλαμβάνεται η κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη του χρήματος. Αλλά και η τράμπα έχει υψηλό “κόστος διεξαγωγής” (αφού απαιτεί πολύ χρόνο, ενέργεια και ριψοκινδύνευση του πωλητή για να βρει τους κατάλληλους αγοραστές): η θέσπιση του χρήματος (το οποίο μειώνει τους χρόνους, τις ενέργειες και τα ρίσκα) μέσα σε ένα δίκτυο ανταλλαγής εμπορευμάτων “γλυτώνει” τον καθένα από υπερβολικά “κόστη”. Αφού για όλους είναι καλύτερα, η αποδοχή του χρήματος μόλις αυτό εμφανιστεί έχει κάποια λογική. Με αυτό τον τρόπο συζητείται στην “οικονομία” η προέλευση του χρήματος. [Η προσέγγιση “κόστος διεξαγωγής” για την αφήγηση της ιστορίας του χρήματος είναι από τις πιο εξεζητημένες· για μια κλασική απόδοση της προσέγγισης αυτής, δες (Clower, 1967)].

Αυτό το οικονομικό παραμύθι, όμως, θέτει περισσότερα ερωτήματα απ' ότι απαντήσεις. Για παράδειγμα, το κόστος του χρήματος είναι σαφώς μικρότερο από ό,τι η τράμπα; Γιατί όλοι έγιναν αγοραστές και πωλητές; Και, τέλος, γιατί οι άνθρωποι του παραμυθιού γίνονται τόσο απόμακροι και εχθρικοί μεταξύ τους;

Ας τα πάρουμε με τη σειρά.

Ε. Το κοινωνικό κόστος του νομισματικού συστήματος είναι μικρότερο από το κόστος του συστήματος τράμπας;

Α. Και το χρήμα, επίσης, έχει τα δικά του “έξοδα διεξαγωγής”, όπως έγραψε εκείνος ο τόσο

ογκώδης αλλά και τόσο άπορος συγγραφέας για το ζήτημα του χρήματος, ο Καρλ Μαρξ: “Το χρήμα υπερνικά τις δυσκολίες που είναι εγγενείς στην τράμπα μόνον γενικεύοντάς τα, καθιστώντας τα παγκόσμια”. (Μαρξ 1973) Σαν άνθρωποι που ζουν σε μια νομισματική κοινωνία μπορούμε να επιβεβαιώσουμε το γεγονός ότι, η απουσία σύμπτωσης επιθυμιών συχνά εμφανίζεται μαζί με μια εκδίκηση όπου το χρήμα κυριαρχεί. Διότι, εκείνοι που έχουν το χρήμα συχνά δεν ενδιαφέρονται στο ξόδεμά του για κάποιο συγκεκριμένο εμπόρευμα (το συσσωρεύουν ή προσπαθούν να βγάλουν από αυτό περισσότερο χρήμα) και εκείνοι που δεν το έχουν συχνά δεν έχουν κάτι τι για να πουλήσουν ώστε να αποκτήσουν χρήμα. Αυτές οι αλληλοανταγωνιστικές “αποτυχίες σύμπτωσης” έχουν τρομερό κόστος: από οικονομική ύφεση, λιμούς και σκλαβιά, έως αστυνομίες, φυλακές και θαλάμους εκτέλεσης, έως τράπεζες, χρηματιστήρια και κάθε είδους πανάκριβων “οικονομικών υπηρεσιών” (de Brunhoff, 1973). Το ύψος του κόστους και το ποιος το υφίσταται δεν προσδιορίζονται από τους αφηγητές της ιστορίας περί λογικής του χρήματος, αλλά το κόστος αυτό είναι τεράστιο και τα εκατομμύρια που το πληρώνουν σπανίως είναι εκείνοι που αφηγούνται την ιστορία.

Οι ιερείς του νομισματικού συστήματος το παρουσιάζουν πάντοτε ως μια αφηρημένη αλλά ξεκάθαρα έλλογη πραγματικότητα, ως όχι μόνον την ιδανική γλώσσα των εμπορευμάτων αλλά ως την αληθινά παγκόσμια λειτουργία του ανθρώπινου συντονισμού η οποία υπερβαίνει τις αχαιείς και άπειρες πολλαπλασιαστικές μεταβλητές της ανθρώπινης σχέσης στον πλανήτη. Λένε αυτοί: “μόνον οι παράλογοι μπορούν να το αρνηθούν”. Είναι όμως λογικό να παρατηρώ το συνολικό κόστος του νομισματικού συστήματος και να συμπεραίνω ότι είναι καλύτερο από κάθε τι εναλλακτικό.

Ε. Γιατί τότε “όλοι” εμπλεκόμαστε στο νομισματικό σύστημα, παρότι αυτό δεν βασίζεται σε μια πλήρως υπερβατική λογικότητα, δηλαδή παρά το ότι το κόστος του είναι μεγαλύτερο από τα οφέλη του;

Α. Οι περισσότεροι άνθρωποι μπορούν να εντοπίσουν στο γενεαλογικό τους δένδρο ή και στις ίδιες τις ζωές τους κάποιο σημείο όπου, είτε οι πρόγονοί τους ή οι ίδιοι αυτοί, υποχρεώθηκαν από την χώρα και τις κοινωνικές σχέσεις οι οποίες παρείχαν διαβίωση χωρίς να χρειάζεται να πωλήσουν είτε καποιανού τα προϊόντα ή τον ίδιον αυτόν, δηλαδή υφίστανται Εγκλεισμό. Δίχως αυτές τις στιγμές βίας το χρήμα θα είχε παραμείνει μια περιθωριακή όψη της ανθρώπινης ιστορίας. Οι στιγμές αυτές ήταν κυρίως στιγμές ωμής βίας, άλλοτε γρήγορης (με βόμβες, κανόνια, μουσκέτα ή μαστίγια), άλλοτε βραδύτερης (με λιμούς, με αυξανόμενη εξαθλίωση, με μάστιγες), η οποία οδήγησαν στην φοβισμένη φυγή από την χώρα, από το πυρπολημένο χωριό, από τους δρόμους γεμάτους πεινασμένους ή τα πανουκλιασμένα πτώματα, στα δουλεμπορικά πλοία, στους καταυλισμούς, στα εργοστάσια, στις φυτείες. Η φυγή αυτή κατέληξε με τους “παραγωγούς να γίνονται όλο και περισσότερο εξαρτημένα από την ανταλλαγή”, αφού δεν είχαν άλλον τρόπο επιβίωσης παρά πωλώνοντας είτε τα προϊόντα τους ή τους εαυτούς τους, ή να τους πουλάνε άλλοι. Αυτός είναι ο τρόπος που “η ανταλλαγή έγινε ανεξάρτητη από αυτούς” και η υπερβατική της δύναμη γεννιέται από την μη αναστρέψιμη βία που οδήγησε “όλους μας” στο νομισματικό σύστημα.

Συχνά είναι το ίδιο το χρήμα που χρησιμεύει ως το πρόσχημα αυτής της απαλλοτριωτικής δύναμης, διότι το μη αποπληρωμένο χρέος είναι συχνά η βάση για την υποδούλωση, την απώλεια της γης ή “ένα δράμι σάρκας”. Για εκείνους που βρίσκονται στο περιθώριο του νομισματικού συστήματος το χρέος μπορεί να είναι ένας τρόπος περιορισμού, για λίγο, των απαιτήσεων της επιβίωσης σε ένα τέτοιο σύστημα, ή ένας τρόπος να μπουν με κάποια δύναμη στο σύστημα. Αλλά αφού ο οφειλέτης αυτοί βρίσκονται στο περιθώριο, όταν οι συνθήκες μεταβάλλονται και οι προσδοκίες διαψεύδονται, η αποπληρωμή γίνεται ανέφικτη. Η δύναμη του χρήματος γίνεται, τότε, στο έπακρο σαν τον Θεό, όπου κάθε διαφυγή είναι μπλοκαρισμένη και ο οφειλέτης καταστρέφεται, δηλαδή κάθε τι που τον διατηρούσε το παίρνουν οι τράπεζες, η αστυνομία ή οι λακέδες του εισπράκτορα του χρέους και ό,τι κάποτε ήταν ένας τρόπος “προώθησης της παραγωγής” γίνεται τώρα “ξένο προς τους παραγωγούς”.

Το σενάριο αυτό έχει συμβεί πολλές φορές στο παρελθόν σε άτομα και ομάδες, αλλά

τελευταία εμφανίζονται *Νέοι Εγκλεισμοί* όπου το ανεξόφλητο εθνικό χρέος χρησιμοποιείται από το Δ.Ν.Τ., την Π.Τ. και τις συνεργαζόμενες κυβερνήσεις για να αλλαχθούν οι νόμοι που περιόριζαν τις απαλλοτριώσεις γης η οποία παρείχε κάποιες εγγυήσεις διαβίωσης στους εργάτες. Κλασικό παράδειγμα αυτού του Νέου Εγκλεισμού ήταν η κατάργηση του Άρθρου 27 του Μεξικανικού Συντάγματος το 1992 σε συμφωνία με τα Προγράμματα Δομικών Ρυθμίσεων (SAP) τα οποία εφαρμόστηκαν στα μέσα της δεκαετίας του 1980 υπό την καθοδήγηση της Π.Τ. και του Δ.Ν.Τ. Πριν την κατάργηση του Άρθρου 27 οι Μεξικανοί εργάτες γης είχαν το δικαίωμα διεκδίκησης μέρους της γης στην οποία εργάζονταν και κανείς δεν μπορούσε να εξαγοράσει την γη που κατείχαν, αλλά τώρα δεν έχουν τέτοιους στόχους και εξαναγκάζονται να πουλήσουν την γη τους εξαιτίας του κακού δανεισμού.

Η ουσία αυτών των Προγραμμάτων Δομικών Ρυθμίσεων του Μεξικό αλλά και σε περισσότερες από 80 χώρες εκείνη την εποχή, είναι να καταστεί αδύνατη κάθε υπαναχώρηση από το νομισματικό σύστημα και να γίνουν όλοι υποκείμενα της “υπερβατικής δύναμη του χρήματος”.

Ε. Γιατί φαίνεται ανέφικτη η δημιουργία κάποιου εναλλακτικού συστήματος, μόλις κάποιος εξαναγκαστεί να μπει σε κάποιο νομισματικό σύστημα;

Α. Υπάρχει ένα σαφές πλέγμα πανίσχυρων (και οπλισμένων) οργανισμών που αμέσως απειλούν κάθε τέτοια απόπειρα (η αστυνομίες, τα αποσπάσματα θανάτου, οι στρατοί) αλλά φαίνεται ότι υφίσταται και κάποια άλλη, περισσότερο έλλογη και ακόμη περισσότερο αδιάστακτη δύναμη εμπλοκής της διαφυγής από το χρήμα, που είναι η περιβόητη “αστοχία” της μη-νομισματικής κοινωνικής ανταλλαγής: η έλλειψη σύμπτωσης επιθυμιών. Η συνεχιζόμενη ύπαρξη του χρήματος εξαρτάται από αυτή την έλλειψη σύμπτωσης επιθυμιών την στιγμή που το νομισματικό σύστημα και οι παράγοντές του αναπτύσσονται και βαθαινούν την έλλειψη αυτή με τις αδυσώπητες προσπάθειές τους να πείσουν τον καθένα μας ότι οι συλλογική συζήτηση και κατανόηση των επιθυμιών μας δεν μπορούν ποτέ να οδηγηθούν σε σύμπτωση. Η καλλιέργεια της εχθρότητας, της καχυποψίας, του ανταγωνισμού και της φοβίας για έλλειψη (*ιδιαιτέρως* της έλλειψης χρήματος) δημιουργεί τις προϋποθέσεις ώστε *άπαντες* να εξαρτώνται από το χρήμα για τις ανταλλαγές τους (με όλες τις αδυναμίες του). Οι προϋποθέσεις αυτές είναι, επίσης, και συνέπειες της παραγωγής και αναπαραγωγής του νομισματικού συστήματος ώστε, ο *μόνος* χειρότερος από το χρήμα τρόμος, να είναι η έλλειψή του.

Επομένως, η δύναμη της Π.Τ. και του Δ.Ν.Τ. βασίζεται μόνο στην ικανότητά τους να απειλούν άμεσα με εμπορευματικό αποκλεισμό κυβερνήσεις, πολιτικά κόμματα, συνδικάτα, οργανώσεις ιθαγενών που επιχειρούν να διαφύγουν από το κύκλωμα του νομίσματος και στην δεξιοτεχνική έμμεση απειλή τους για επακόλουθη βίαιη εισβολή κατευθυνόμενων ανταρτών, του “ανθρωπιστικού” στρατού του Ο.Η.Ε., ή των πρώην αποικιοκρατικών δυνάμεων. Η δύναμη της Τράπεζας και του Ταμείου εξαρτάται από την “υπερβατική δύναμη του χρήματος” την οποία έχουν ορκιστεί να αναπτύξουν σε ολόκληρο τον πλανήτη, *επ’ άπειρον*. Εξ ου και η έμφυτη, ενστικτώδης εχθρότητά τους για την χρήση της γης (ή οποιουδήποτε άλλου δυναμικά “ελεύθερου χώρου”, για παράδειγμα το πεδίο της γλωσσικής ανταλλαγής, οι ηλεκτρομαγνητικές συχνότητες, οι ανοικτή θάλασσα, η ατμόσφαιρα, το παρελθόν...) για την ανάπτυξη αντινομισματικών μορφών κοινωνικού συντονισμού με στόχο οι άνθρωποι να αποκτήσουν και πάλι εμπιστοσύνη στην δημιουργία μοιραίας (για το νομισματικό σύστημα) σύμπτωσης επιθυμιών.

Αναλογιστείτε την πολιτικής της Π.Τ. για την “πολιτισμική ιδιοκτησία” των ιθαγενών λαών, *ας* πούμε στην περιοχή της Λεκάνης του Αμαζονίου ή των τροπικών δασών του νοτίου Μεξικού. Περιοχές θρησκευτικής, παραδοσιακής και καλλιτεχνικής σπουδαιότητας είναι τοποθεσίες όπου οι άνθρωποι, ιδιαιτέρως οι ιθαγενείς λαοί, έχουν συνδιαμορφώσει ένα ευρύτατο φάσμα των αναγκών και επιθυμιών τους (συμπεριλαμβανομένου και της διεξαγωγής πολέμων εναντίον εισβολέων), συχνά χωρίς την υποχρέωση καταβολής κάποιου τέλους εισόδου. Η Π.Τ. όμως είναι τώρα διαθέσιμη να ερευνήσει τι συμβαίνει στα μέρη αυτά και να μεταμορφώσει τα “καλά” μέρη σε επενδυτικές ευκαιρίες.

Σε συμφωνία με αυτόν τον νέο “σεβασμό για τον ιθαγενικό πολιτισμό” η Π.Τ. εξέδωσε το

1992 μια Επιχειρησιακή Οδηγία για την Πολιτισμική Ιδιοκτησία. Ακολουθεί η περιγραφή της οδηγίας αυτής από την Π.Τ.

Η “πολιτισμική ιδιοκτησία” αναφέρεται σε περιοχές, δομές ή υπολείμματα αρχαιολογικής, ιστορικής, θρησκευτικής, πολιτιστικής ή αισθητικής αξίας. Πολιτικής της Τράπεζας είναι η προστασία και, όπου είναι εφικτή, η ενίσχυση της πολιτισμικής κληρονομιάς μιας χώρας μέσω του πολιτικού διαλόγου, δανειστικών χειρισμών και με έργα στην οικονομία και τους τομείς της. Η επιχειρησιακή οδηγία θα βασιστεί στην αναγνώριση ότι, η διατήρηση των πολιτισμικών αξιών μιας κοινωνίας είναι σημαντική για την συνέχιση της ανάπτυξής της, ιδιαιτέρως εκεί όπου οι αξίες αυτές απηχούν στην πολιτισμική ιδιοκτησία εθνικής ή περιφερειακής σπουδαιότητας. (Παγκόσμια Τράπεζα, 1992b:108).

Η Π.Τ., λοιπόν, σφετερίζεται τώρα εκείνους τους τόπους που οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν συχνά για να συγκεντρώνονται προκειμένου να οργανώσουν τον αγώνα τους ενάντια στα Προγράμματα Δομικής Ρύθμισης. Υπό το κάλυμμα ενός νεοπαγούς ενδιαφέροντος για τους ιθαγενείς λαούς επιχειρεί να μετατρέψει αυτούς τους τόπους ελεύθερης συνεργασίας σε περιοχές νομισματικής “αξίας” και “σπουδαιότητας” (τις διαστάσεις της οποίας θα αποφασίσουν οι ειδικοί της, σε συνεργασία βέβαια με τις ιθαγενείς κοινότητες). Σ' αυτή την συγκινητική επίδειξη πολυπολιτισμικής επίγνωσης η Π.Τ. εμφανίζεται στην ίδια θέση με τους Ναζί, οι οποίοι κι εκείνοι φρόντιζαν να μην χάσουν την ανεκτίμητη “ιθαγενή γνώση” των Εβραίων της Κεντρικής Ευρώπης, συγκέντρωσαν τους καλύτερους Εβραίους διανοούμενους και με αυτούς έφτιαξαν “Μουσείο Εκλιπόντων Ειδών” στην Πράγα. Αφού ταξινόμησαν, ερμήνευσαν και τοποθέτησαν τα έξοχα τεχνουργήματα του γκέτο της Πράγας στο αρχείο του Μουσείου σύμφωνα με τις οδηγίες των Ναζί αφεντικών τους, οι διανοούμενοι οδηγήθηκαν αλλού και εκτελέστηκαν. _

Βιβλιογραφία

Clower, R. W. 1967, "A reconsideration of the microfoundations of monetary theory," *Western Economic Journal* 6, December, 1-8.

de Brunhoff, Suzanne 1973, *Marx on Money*. New York: Urizen Books.

Marx, Karl 1973, *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy*. Harmondsworth: Penguin.

World Bank 1992b, *The World Bank and the Environment*. Washington, DC: The World Bank.